

ZSUBRITS ATTILA¹ – VALKÓ ANNA² – HORVÁTH KRISZTINA³ – FEHÉR ANNA-MÁRIA⁴

A gyerekek játékokhoz fűződő érzelmi kapcsolata

A korai személyiségfejlődésben kitüntetett jelentőségű a közeli kapcsolatokban megszerezhető érzelmi biztonság. A gondoskodó személyekhez való kötődés fokozatosan kiegészül a környezet felé irányuló ragaszkodással. A személyek, a helyek és a tárgyak melletti elköteleződések után az egyes tevékenységekben ugyancsak újra és újra átélhetők lesznek az ismerős érzelmek. A tevékenységek közül különösen a játszás az a tevékenység, ami hosszú időn keresztül meghatározza a gyerekek mindennapi életét. A tanulmányban az interperszonális kötődéseméletből kiindulva a helykötődés, a tárgykötődés és a tevékenységhez való ragaszkodás jelenségét értelmezzük, amelyhez kapcsolódóan elemezzük a játékfejlődést, valamint a gyerekek játéktevékenységekhez és játéktárgyakhoz fűződő kapcsolatát. Az elméleti rendszerezést óvodáskorú gyerekek körében elvégzett empirikus kutatási eredmény egészíti ki.

„Különös, gondolta, hogyan fordul az ember [...] a dolgok, az élettelen tárgyak felé [...] mintha kifejeznék az embert, mintha egyé válának vele, mintha ismernék [...] azonosak volnának vele [...]”
(Virginia Woolf)

*„– Hová? – kérdezte Micimackó.
– Akárhová – mondta Róbert Gida.*

Így aztán együtt elindultak. De akárhová mennek, és akármilyen történik velük útközben, az Erdő végében, az Elvarázsolt Völgyben a kisfiú meg a medvéje mindig játszani fognak.”
(A. A. Milne)

A szülőkhöz való kötődéstől a játéktárgyakhoz történő kötődésekig

A kisgyermek személyiségfejlődésében meghatározó jelentőségű a közeli kapcsolatokban megszerezhető érzelmi biztonság. Ezen túlmenően a babát körülvevő környezeti és tárgyi állandóság, a napi események és tevékenységek vissza-visszatérő ismétlődése szintén fontos részét képezi az érzelmi kiegyensúlyozottság feltételrendszerének, az elégedettségi érzés átélésének. Ahogyan szoros kapcsolat alakul ki a csecsemő és az édesanya között, ugyanúgy kötődési szálak képződnek a baba és az élettelen világ között. A gondoskodó személyekhez való kötődés fokozatosan kiegészül a fizikai környezet felé irányuló ragaszkodással.

Az anyáról való leválás folyamatának központi eleme az átmeneti jelenségek megjelenése és az átmeneti tárgyak használata (Winnicott, 1999). Az átmeneti tárgy a kisgyermek lelki

¹ egyetemi docens, Nyugat-Magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Kar, zsubrits.attila@bpk.nyme.hu

² óvodapedagógus, valko-anna@freemail.hu

³ óvodapedagógus, kriszti015h@gmail.com

⁴ óvodapedagógus, annacska900702@gmail.com

fejlődésének szerves részét képezi. Az átmeneti tárgyban az édesanyához tartozás boldog pillanatai, emlékei öltének testet. Az anyát helyettesítő tárgy azt a köztes folyamatot tudja megjeleníteni, amely az édesanyával való teljes összetartozás és tőle való elkülönülés állapotai között megy végbe. Erre utal az átmeneti kifejezés is.

Egy bölcsődés korú gyerekekre kiterjedő empirikus kutatás eredménye is jól mutatja azt a tényt, hogy a legkisebbek által kiválasztott vigasztárgyban egyszerre van jelen a belső érzelmi igények sokszínű fizikai megfelelési lehetősége, a kisgyermek személyes alakíthatósági törekvése, valamint az átmeneti tárgyak alkalmazására irányuló környezeti, intézményi szokások formáló szándéka (Pungorné, 2013).

A játékos megnyilvánulások az átmeneti tárgyhoz hasonlóan az anya és gyermeke között bontakozó köztes élménytérből származnak. Abból a képzeleti tartományból, potenciális játéktérből, amely a valóságon túl van, de a fantázián innen, ami az objektív és a szubjektív világ találkozáspontját jelenti, azt az átmeneti tartományt, ahova a gyermek illúziója átvándorolhat, és a valóságra utalás élménye megjelenhet. A belső pszichikus tér létrejötte a képzeleti funkció fejlődésének részét képezi, amely folyamat működésében a kisgyermek kezdeményező viselkedéséhez megfelelően illeszkedő anyai magatartás döntő jelentőséggel bír. A játék egyfajta nyelv a gyermek és a felnőtt között. Ebben a speciális nyelvben kifejeződik a gyermek önteremtő műhelye, életstílusának laboratóriuma. Winnicott azt is hangsúlyozza, hogy a játék már feltételezi a biztonság átélését. A játék izgalma az objektíven és szubjektíven érzékelhető világ átmenetéből fakad, amelyben a külvilággal való aktívabb kapcsolattartás jelenik meg, és örömteli kreatív tevékenységként értelmezhető (Winnicott, 1999).

A játékban tehát már egyértelműen a környezet megismerésének és alakításának szándéka fedezhető fel. Amíg az átmeneti tárgy biztosítani tudja a kapcsolatot az édesanyával, addig a játék szerepe a külvilággal való kapcsolattartás. A játék szubjektív hidat képez a belső világ és a külső világ között.

Az átmeneti tárgyak után a játékeszközök szintén lényeges szerepet töltenek be. A különféle játéktárgyak ekkor még nagyon erősen hozzátartoznak a kisgyermek ébredező énjéhez. A tárgyak saját életének a részét képviselik, amiket félteni, óvni, őrizni kell. Az érzelmileg fontosá váló játékoktól ezért csak nagyon nehezen válnak meg a kicsik. A korai tárgyak a biztonságérzetet tudják erősíteni. A játékszereket saját birtoktárgyként kezelik a játék során.

A mozgásfejlődésnek köszönhetően fokozatosan bejárható és megismerhető a közelebbi és a távolabbi fizikai tér. A saját szoba és otthon után a lakókörnyezet helyszínei felé, később pedig a pedagógiai intézmények épületeiben alakulhatnak ki vonzódások. A tárgyakhoz és a

helyekhez történő ragaszkodás mellett a kisgyermek megszereti a rendszeresen ismétlődő tevékenységeket, eseményeket és szokásokat.

Környezetpszichológiai megközelítésben a fizikai világhoz történő kötődés lényegét ugyancsak az eddig megfogalmazottakhoz hasonlóan határozhatjuk meg. Az egyén számára a helyszínek mindig az ott előforduló fizikai dolgokkal együtt válnak fontossá. A helykötődés mellett a tárgykötődésben szintén megtalálható a tárgy birtoklásának igénye, a tárgy fölötti kontroll-érzés megjelenése. A tárgykötődésben kifejeződnek személyiségünk és élettörténetünk láthatatlan és látható részletei. A tárgyakat átszínezzük érzelmeinkkel, intimizáljuk, amely által identitásunk meghatározó részévé válnak. Életünk során az egyes tárgyak különböző jelentőségű szerepet töltenek be, és eltérő mértékben ragaszkodhatunk hozzájuk: lesznek kevésbé fontosak, és lesznek olyanok, amelyekre hosszabb időn keresztül vigyázunk, és az emlékeink között is megőrzzük (Dúll, 2009).

A kutatási eredmények kitérnek arra is, hogy a serdülőkor végéig a személyes és a társas identitás kialakulásának van meghatározó szerepe, ezért a tárgykötődés csak ezt követően válik a birtoklás szimbolikus énkifejezés eszközévé és emlékmarkerekké. Időskorban pedig visszaesik az újabb tárgyak gyűjtögetése, és inkább a már meglévők biztosítják az identitás folytonosságát a múltra utalásukkal (Dúll, 2009).

Mindazonáltal kisgyermekkorban ugyancsak a kötődési megnyilvánulások széles körével találkozhatunk, és a korai kötődési rendszerben a személyekhez tartozást szorosan kiegészítik a fizikai környezethez, az ismétlődő napi eseményekhez, a szokásokhoz, a tárgyakhoz fűződő ragaszkodások.

A tárgyakhoz fűződő érzelmi viszonyulás alapja – hasonlóan az interperszonális kötődéshez – a tárgy ismerőssé válása, a tárgy rendszeres használata, hozzánk tartozása, amely tehát kezdetben emocionális biztonságot nyújt. A fejlődéssel a biztonság iránti szükséglet kifejeződése rejtetté válik, és a legkorábbi időszakot követően explicit módon további tényezők és igények alakítják az élettelen világ felé irányuló viselkedést.

A tárgyak melletti elköteleződés feltételei közül az újdonsági hatás, az ismétlődések, a rendszeres találkozások, az adott helyzethez kapcsolódó pozitív érzelmeket fokozó hatások említhetők meg. Például jobban ragaszkodhatunk ahhoz az ajándékhoz, amit valamilyen ünnepezen vagy számunkra kiemelt jelentőségű helyzetben kaptunk. De nyilván az életkor előrehaladásával markánsabb szerepet játszó szocializációs erők, azonosulási minták formáló hatásai szintén ide sorolhatók. Óvodáskortól a kortárs csoportok követendő példái egyre jobban kiegészítik a családból hozott orientációkat. A média, a reklámok által közvetített vágy-

keltések ugyancsak elérhetik céljukat. A rendszeres találkozások a játékokkal erős kapcsolatot alakítanak ki: a gyerekek megszeretik a játékaikat, kötődnek hozzájuk.

Az életkorokat olykor hosszabb ideig végigkísérhetik ugyanazok a játékok, azonban a gyerekek szívesen visszatérnek régebbi játékaikhoz. Az újdonsági hatás kezdetben tartósabb elköteleződéseket eredményezhet, de az újból előkerült régi játékokkal együtt felelevenedhetnek a korábbi emlékek, és a régi játékok átmenetileg ismét kizárólagosságot élvezhetnek.

A kisgyerekek jellegzetes részleteket kiemelő gondolkodása, markáns érzelmi beállítódása, képlékeny hangulata az ingadozó ragaszkodási szokásokban ugyancsak megmutatkozik. Rövidebb-hosszabb ideig valamennyi játéktárgy minden másnál fontosabb lehet. Az is látható, hogy a legkisebbek jobban igényelhetik a megszokott tárgyakat, míg az óvodások már inkább tudják nélkülözni vagy mással helyettesíteni azokat. De megállapítható az is, hogy az óvodai játékszerekhez történő gyengébb mértékű ragaszkodások mellett az otthoni személyes tárgyakhoz sokkal erősebb szálakkal kötődhetnek a gyerekek.

A játéktárgyak összekapcsolhatók az életkorokkal megjelenő újabb és újabb játéklehetőségekkel. A játéktevékenységek egyre jobban differenciálódnak, és egyre jobban kitöltik a gyerekek mindennapjait. Az érzelmi viszonyulások a játéktárgyakhoz való kötődések mellett a játéktevékenységekhez történő ragaszkodásokban szintén teret kapnak.

A játszás fejlődése

A játékértelmezések közül Piaget elméletét kiválasztva először áttekintjük a játékfejlődési periódusokat és az egyes játéktípusokat, ezután pedig kitérünk a játékok rendszerezésére és jellemzésére.

A játékoság mindenféle tevékenységnek kísérőjelenségévé válhat. A gyermek nem tud nem játszani; valamennyi viselkedésében megfigyelhető a játékoság, az adott fejlődési szinthez kapcsolódó játékos viszonyulás.

Piaget elméletében a játék az értelmi működés és fejlődés sajátos megnyilvánulási formájaként definiálható. A gyermek a megszerzett ismereteit, mentális képességeit a játék során kipróbálja, alkalmazza, hogy ezáltal még hatékonyabb lehessen a külvilághoz fűződő kapcsolatában. Piaget a játékot tiszta asszimilációnak nevezi, ami az új eseményeknek, ismereteknek a belső kognitív sémákhoz történő igazítását jelenti, és aminek eredményeként begyakorlódhatnak a már rendelkezésre álló képességek és gondolkodási elemek. Szemben az akkomodációval, amely az utánzó magatartásban tetten érhető külső minták lemásolását, és újabb belső sémák kialakulását eredményezi. A viselkedésben hol az asszimiláció túlsúlya, hol pedig az

akkomodáció fölénye figyelhető meg. A fejlődést a kétféle alkalmazkodási folyamat együttesen biztosítja. A gyerekek fokozatosan képessé válnak arra, hogy az érzékszervi-mozgásos intelligencia után szimbólumok, majd pedig konkrét és komplexebb gondolkodási műveletek segítségével fedezzék fel és értelmezzék a világot. A jól elkülöníthető értelmi fejlődési periódusokban más-más játékformák jelennek meg. Piaget elméletéből kiindulva ezt a folyamatot mutatja be az 1. táblázat (Kádár–Bodoni, 2010).

Életkor	Kognitív fejlődési szakasz	Játéktípus
6 hét-2 év	Szenzomotoros szakasz: a mozgásos koordináció fejlődése	Explorációs játékok: Gyakorló játékok Utánzás
2-7 év	Művelet előtti szakasz: szimbólumképzés	Szimbolikus játék, szerepjáték, fantáziajáték
7-9 év	Konkrét műveletek szakasza: szabályalkotás	Szabályjátékok
8-13 év	<i>Építőjátékok, alkotó játékok szakasza</i>	<i>Építő-szerelő játékok Problémamegoldó játékok</i>

1. táblázat: Értelmi fejlődési szakaszok és játéktípusok

Az érzékszervi-mozgásos értelmi fejlettségi szintnek a gyakorlójáték felel meg. Ez tekinthető a játék legegyszerűbb formájának. Ebben az időszakban a kisgyermek különféle tevékenységek végzésében, cselekvéssorok végigjárásában találja meg a játszás mibenlétét. A saját testéhez, hangjához és a külső tárgyakhoz kapcsolódó ismétlődő viselkedésekben a funkcióöröm és kompetenciakészség öröme biztosítja a játéktevékenység fennmaradását. A kisgyermek explorációs viselkedésének háttérében a kíváncsisági késztetés a szülővel kialakult kapcsolati biztonsággal együtt teremtheti meg az újabb tapasztalatok megszerzésének feltételét. A gyakorlójáték fejlődési fázisaiban, az egyszerű gyakorlójátékokban, a cél nélküli és a célvezérelt kombinálásokban egyre összetettebb formában figyelhető meg a megszerzett ismeretek alkalmazása. A gyakorlójáték a továbbiakban nem tűnik el véglegesen, a későbbi életkorokban átmenetileg ismét szórakozást nyújthat, illetve részét képezheti a szimbolikus játékoknak és a szabályjátékoknak (Stöckert, 2011).

Az óvodáskor domináns játékformája a szimbolikus játék. Ekkor a játék lényegét a rendelkezésre álló intrapszichés funkciók alkalmazása, a belső képzetekkel, a szimbólumokkal, a

fogalmakkal, az ismeretekkel és a gesztusokkal való foglalkozás jelenti. A gyerekek számára az interiorizálódott külvilág elemei szubjektív kommunikációs megnyilvánulásokat, tárgyakhoz kapcsolódó cselekvéseket, szimbolikus áttételezéseket és jelenetsorok kidolgozását teszik lehetővé. A szimbolikus játék alakulásának fontosabb szakaszai a következők: (1) másfél éves kor körül figyelhető meg, hogy a kisgyerekek saját életének cselekvéseit, szokásait játssza el. Például úgy tesz, mintha aludna, enne, mosakodna. (2) Ezt követően a szimbolikus sémák külső tárgyakra vonatkoztatva jelennek meg. Például a játékban a mackó szomorú, és sír valamiért. (3) Majd fokozatosan másoktól átvett viselkedésekkel találkozhatunk. Így például a kisgyermek édesapját utánozva könyvet olvas, vagy édesanyját követve ebédet főz. (4) A tárgyak különböző jelentést hordozhatnak a gyermek számára, bármivé átalakulhatnak a képzeleti helyettesítéseknek köszönhetően. A fakocka egyaránt megjelenítheti a házat, az autót vagy a mobiltelefont. (5) A játékban történő átalakulások sajátos megnyilvánulását mutatja az a viselkedés, amikor a gyerekek már nemcsak lemásolják a körülöttük lévő eseményeket, hanem ők maguk akarnak olyanná válni, mint a látott személyek és tárgyak. Piaget saját gyermekének megfigyelése során jegyezte le például, hogy a kisgyerekek hol az unokatestvérének, a testvérének, az édesanyjának, hol pedig egy hangszórónak vagy egy templomnak képzelte el magát (Piaget, 1978). (6) 4–5 éves kortól dominánsan a szimbolikus kombinációkkal, a közös szimbólumalkotással találkozhatunk, amikor az óvodások változatosan megformálva, a társakkal együttműködve mutatják meg izgalmas belső világukat, szárnyaló képzeletüket, színes ismeretrendszerüket. A fantáziajátékok és a részletesen kidolgozott jelenetsorok szépen tükrözik a külső valóság és a gyermeki belső világ erős kapcsolatát. A szimbolikus kombinációs játékok teret kínálnak a valóságban nem érvényesíthető vágyak teljesülésének, a kellemetlen feszültségek levezetésének, és a kedvezőtlen történések pozitív formájú átalakításának.

A szimbolikus játék leggyakoribb formája a szerepjáték. A szerepjátékban a gyermeket kettős tudatállapot jellemzi: egyfelől képes teljes beleéléssel eljátszani a választott szerepét, ugyanakkor mindvégig tudatában van annak, hogy ő a valóságban kicsoda. Olykor meg is fogalmazódik, hogy csak játékból, „játsziból” történik meg mindaz. A szerepjátékokban a gyerekek jellemzően a környezetükben jelenlévő személyek viselkedését interiorizálják, akik-től függenek, akik formálják az életüket (Kádár–Bodoni, 2010). Sajátos szerepjátékokra ad lehetőséget az ismert mesék világának átalakított megjelenítése.

A játékban összetett érzelmi folyamatok zajlanak. Az érzelmi működés, a szimbolikus gondolkodás az „olyan, mintha” elv működése által a hasonló pszichikus tartalmakat egymás mellé helyezi. A hasonlóság alapú helyettesítéseken túl a jelentések összekapcsolódása, sűrítése ugyancsak megtörténik. A sokféle hasonló érzés egyetlen érzelmi jelentéshez vezethető

vissza, amely számtalan kifejezési, megjelenítési, megformálási lehetőséget képes előidézni (Bagdy, 2013). Ezt a megközelítési módot tudja érvényesíteni a játékerápia is.

Az óvodáskor végére, a kisiskoláskor elejére a gyerekek valósághoz való közeledésének igénye erőteljesebbé válik. Az értelmi fejlődés magasabb szintje, a szabálytudat kialakulása azt eredményezi, hogy egyre inkább a külső valóság rendező elvei határozzák meg a játék menetét. A viselkedést irányító szabálytudat lényege azt jelenti, hogy tisztában vagyunk a közös megegyezésen alapuló szabályok létezésével, az alkalmazott szabályok mindenkire egyformán vonatkozó betartási kötelezettségével, illetve elfogadjuk, hogy a szabályok önkényesen nem változtathatók meg. Piaget a szabályjátékok két nagyobb kategóriáját különítette el: az átörökített, intézményesedett szabályjátékokat és a spontán szabályokra épülő játékokat. Az előző csoportba tartoznak az idősebbektől elsajátítható játékok, például a sportjátékok vagy a népi játékok, míg az utóbbiak körébe egy adott pillanatnyi helyzethez igazodó, hirtelen jött megegyezésen alapuló szabályokat követő közös tevékenységek. A szabályjátékoknak már kiforrott céljuk van, ami nem más, mint a győzelem. A szabályjáték fejlődése a „gyermeki játék roppant gazdagságának egyedüli maradványaként” (Piaget, 1978, p. 261) a későbbi életutat is továbbkíséri, és a felnőttkor legkedveltebb játékformája lesz.

Az óvodások játéktevékenységei és játéktárgyai

A bevezetőben kiemeltük a szocializációs hatások meghatározó szerepét, amelyek között az indirekt erők, a felnőttek által kevésbé figyelt spontán folyamatok ugyancsak alakíthatják a gyerekek játékszerek iránti kívánságait. A gyerektársak követhető példái mellett a médiában közvetített reklámok nagy lendülettel igyekeznek elérni, hogy egyre újabb és újabb, egyre több és több játék kerüljön a gyerekszoba polcaira. Mindezek mellett az életkori fejlődési igényekhez tudatosabban igazított, a saját ismeretek mellett a szakmai szempontokat is figyelembe vevő szülői és nevelői szándékoknak szintén meg kellene jelenniük a játékok kiválasztásakor és megvásárlásakor. Jó, ha a gyerekek vágyai kiegészülnek a felnőttek iránymutatásával. De ennél sokkal fontosabb, hogy a fejlődéssel változó játszási szükséglet ne csak a játékszerekhez való hozzájutásban fejeződjön ki, hanem a felnőttekkel, majd pedig a gyerektársakkal megvalósuló együttjátás örömeiben. Sőt, a játékszerek melletti elköteleződések előtt a szülőkkel való interakciók fontosságára, a szülő–gyermek kapcsolatban átélhető, mással nem helyettesíthető játékelmények jelentőségére érdemes a figyelmet felhívni. A játszás alapvetően belső lelki működésmódként értelmezhető.

A játékszerek kiválasztásának pedagógiai szempontjai közül a következőket sorolhatjuk fel: a játékszer sokféle tevékenység végzésére adjon lehetőséget, érdeklődést felkeltő legyen, tükrözze az adott ország kulturális hagyományait, de ne zárja el a gyerekeket a más nemzetek játékaival történő találkozás lehetőségétől. A játékeszközök többféle anyagból készüljenek. A műanyag játékokat egészítsék ki a természetes alapanyagból készült tárgyak. A félkész tárgyak ugyancsak jól igazíthatóak a gyerekek kreatív kezdeményezéséhez, és széles körű lehetőséget adnak a közös tevékenykedésre (Kapocs Füzetek 1. 2003).

A gyerekek kezébe adott játékszerek már kezdetektől fogva fontos esztétikai értéket közvetítenek. A személyiség fejlődésére és a képességek alakulására gyakorolt pozitív hatásuk ugyancsak jól definiálható.

Vekerdy Tamás (2005) kiemeli, hogy a kisgyermekkorú játékszerek legyenek egyszerűek, a gyerekek által is könnyen használhatók, színesek és kellemes hangot adók. Olyan mértékben kövessék a valóságot, hogy a gyermek felismerje azokat.

Elkülöníthetjük a játékszer és a játékeszköz fogalmát. A játékszer kategóriájába mindazok az üzletekben kapható játékok tartoznak, amelyeket a felnőttek kimondottan azért készítenek, hogy a gyerekek játszanak velük. A játékeszköz fogalma pedig azokat a további dolgokat és tárgyakat jeleníti meg, amellyel a gyerekek kapcsolatba kerülhetnek, amelyekkel játszani tudnak.

Ha körülnézünk a távolabbi világban, azt látjuk, hogy az előforduló játékszerek mindig szoros összefüggésbe hozhatók az egyes országok aktuális történeti-gazdasági-kulturális környezetével. A szegény országokban ezen a téren jelentős nélkülözés tapasztalható napjainkban is. A skála másik végpontján pedig azok a nagyon nagy gazdagságban élő gyerekek helyezhetőek el, akik ki sem látnak a játékok tengeréből, és nagyon gyakran már nem is tudnak ténylegesen örülni az újabb ajándékoknak. 2013-ban Gabriele Galimberti, olasz fotográfus járva a világot azt kérte a felkeresett gyerekektől, hogy mutassák be a kedvelt játékaikat (Galimberti, 2013). Az elkészült fényképeken jól érzékelhető, hogy a fejlődő országok gyerekei mindössze egy-két rossz minőségű, az életkoruknak nem mindig megfelelő, egyszerű tárgyat tudtak bemutatni a kedvezőtlen helyszínű háttér előtt. A jómódú gyerekek választásai ezzel szemben már színes, sokféle anyagú, és olykor valamilyen kiforrott, egyetlen témájú tevékenység melletti elköteleződésről árulkodnak. De az is tetten érhető a képeken, hogy a gyerekek különbözőképpen oldották meg a kért feladatot. Voltak, akik valóban a számukra – aktuálisan vagy tartósan meghatározóan – a legkedveltebbnek tartott játékokat mutatták be, míg mások igyekeztek az összes játékukat kirakni. A fotós azt is megjegyezte, hogy különböző mértékben ragaszkodtak a gyerekek a játékaikhoz: a szegényebb országban élők sokkal szívesebben vál-

tak meg tőlük, mint a gazdagabb ország gyerekei. A szegényebb országokban a játszásnál sokkal lényegesebbnek számító egzisztenciális gondokkal kell megküzdeniük nap mint nap a gyerekeknek, és nem játszhatnak rendszeresen, ezért lehet az, hogy kevésbé fontos számukra a játék, míg a jómódú gyerekeknél jobban érvényesülhet a játék melletti elköteleződési igény.

A hazai óvodai nevelés szemléletében erőteljesen tükröződik a hagyományokhoz ragaszkodás, a múlt értékeinek közvetítése, a népi játékok alkalmazása. A hagyományok tiszteletét a különböző játékformák és a különféle, jellemzően természetes alapanyagú játékeszközök is jól mutatják. Ezek a játékok nagyon közel állnak az óvodáskor világához, érzelmi életéhez. A kisgyerekeket mindig könnyen megérintik a környezetükben hallható dalok és mondókák, valamint a társakkal közösen eljátszható mozgásos játékok, amelyek hosszabb időre részévé válnak az életüknek.

A hagyományos játékok szerves részét képezik a gyermekfolklórnak. A kultúránkban előforduló népi játékok rendszerezésében különböző szempontok játszhatnak szerepet. A népi játékokat tartalmi jellemzőik alapján játéktömbökbe sorolhatjuk. A játéktípus kategóriája pedig az összes fellelhető játékváltozatot magába foglalja (Lázár, 2005). A 2. táblázat a népi játékokat rendszerezi.

Játéktömb	Játéktípusok
1. Eszközös játékok	Tárgykészítő játékok, eszközös ügyességi játékok, sport jellegű játékok
2. Mozgásos játékok	Ölbéli gyermekjátékok, ügyességi és erőjátékok, fogócskák, vonulások
3. Szellemi játékok	Szellemi ügyességi játékok, beugratások, kitalálós játékok, rejtő-kereső játékok, tiltó játékok
4. Párválasztó játékok	Párválasztó körjátékok, leánykérő játékok, párválasztó társasjátékok
5. Mondókák	Természetmondókák, növénymondókák, állatmondókák, hangutánzó mondókák, bölcsődalok, csúfolódok, egyéb mondókák
6. Kiolvasók	Kiolvasók, kisorsolók

2. táblázat: A népi játékok csoportosítása

A dalos, mozgásos játékokat a nevelők irányításával játszhatják el az óvodások, amelyek kiegészítik a gyerekek önálló kezdeményezésén alapuló, szabadon végzett játékait. Bár a felnőtt-

tekkel átélt együttjátás izgalma sokáig igényként jelentkezik a gyerek részéről, azonban fokozatosan a gyerektársakkal közösen végzett tevékenységekben találják meg az újabb fejlődési szükségleteikhez, szociális igényeikhez igazodó elvárásokat.

Az óvodáskorú gyerekek játékválasztásának jellemzői egy empirikus kutatás eredménye alapján

Az empirikus kutatás tárgya, módszere

A kutatás során azt kértük a gyerekektől, hogy sorolják fel és rajzolják le a legkedveltebb játékaikat. A rajzolást követően célirányos kérdések segítették a játékválasztás jellemzését, a játszáshoz kapcsolódó élmények megfogalmazását. A rajzolás és a beszélgetés tehát együttesen biztosította a gyerekek viszonyulásainak felszínre kerülését. A következő kérdések hangzottak el:

- Sorold fel és rajzold le a legkedvesebb játékaidat!
- Melyik játék a legfontosabb számodra?
- Mi a jó abban a játékban? Mi az, amit kedvelsz abban a játékban? Mi az, amiért szeretsz vele játszani?
- Milyen játékkal játszol szívesen az óvodában és odahaza?
- Kivel szoktál együtt játszani?
- Ővele milyen játékot játszottok általában?
- Legközelebb milyen játékot szeretnél kapni? Mi az, amiért jó volna az a játék?

A vizsgálat menete és a mintavétel

A véletlenszerű mintavételű vizsgálatra 2014-ben és 2015-ben került sor a nyugat-magyarországi régióban, soproni, zalaegerszegi és ajkai óvodákban. Összesen 178 gyermek adatait összesítettük és elemeztük statisztikailag. A lányok és a fiúk aránya 49–51% volt, az életkoruk 3-tól 7 éves korig terjedt, az életkori átlag 5,9 év volt.

A következő főbb elemzési szempontok mentén haladtunk:

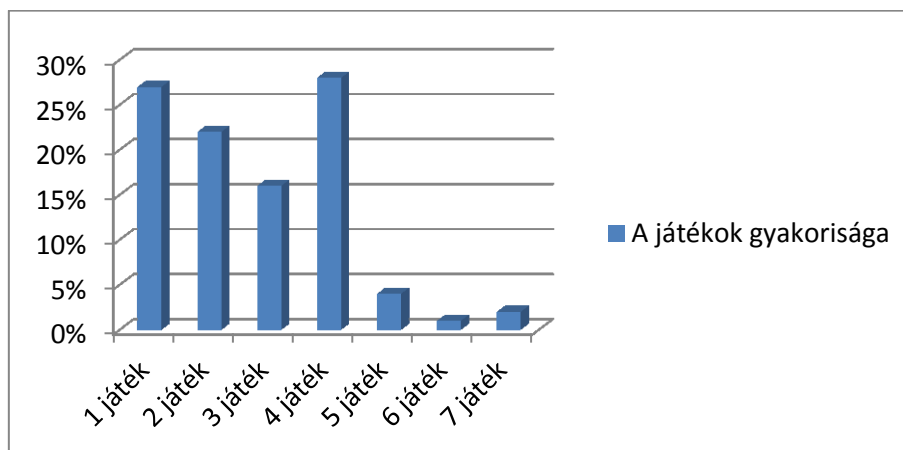
- A fontosnak vélt játéktevékenységek és játéktárgyak kategóriái
- A játékok sajátosságai
- A játszótársak személyei
- A gyerekek játéktevékenységekhez és játéktárgyakhoz fűződő kapcsolatának tartalmi komponensei.

Kiinduló hipotézis

Azt feltételeztük, hogy a gyerekek játékokhoz fűződő ragaszkodása jól tükröződik majd a játéktevékenységek és játéktárgyak választásának jellemzőiben. Így az óvodások körvonalazható kategóriák mentén határozzák meg a választott játékok sajátosságait, a preferált játéktevékenységek és játékeszközök pedig megfelelően illeszkednek a korosztály fejlődési igényéhez, valamint a kapott információk kellően részletezik a legfontosabb kapcsolati összetevőket: a játékokhoz fűződő kapcsolat motívumait.

Az eredmények részletezése

Az eredmények arról árulkodnak, hogy jellemzően korlátozott számú játékhoz ragaszkodnak az óvodások. Ezt tartalmazza az 1. ábra. Leggyakrabban 4 játékot soroltak fel (a megkérdezett gyerekek 28%-a), 1 és 7 közötti szélső értékekkel.

1. ábra: A játékok előfordulási aránya

A 3. táblázat részletezi a megjelent játéktevékenységek kategóriáit. A gyerekek életkorának megfelelően a legkedveltebb játéktevékenységek a nagymozgásos játékok, a szimbolikus játékok, a konstruáló játékok és szabályjátékok voltak. A szabadban végezhető játékok közül például a fogócskázás, a bújócskázás és a labdás játékok fordultak elő visszatérően. A csoportszobában végezhető tevékenységek közül a mesehallgatás, az asztalnál folytatott társasjátékok, valamint a vizuális és zenei tevékenységek szerepeltek. A megkérdezett kisgyerekek 4%-a számolt be arról, hogy valamilyen elektronikai eszközzel is szeret játszani. Ezek közé tartoztak a TV- és videójátékok, az X-box, a laptop, a mobiltelefon, a számítógép, valamint a távirányítós játék.

Játékos tevékenységek	Előfordulási gyakoriság
Szabadtéri játékok és mozgásos játékok	18%
Konstruáló játékok, építő játékok	18%
Szimbolikus játékok, szerepjátékok, bábozás	17%
Szabályjátékok	9%
Mesélés	8%
Asztali társasjátékok	6%
Vizuális tevékenység (pl. festés és rajzolás)	6%
Gyakorlójáték	5%
Modern játékok, informatikai és elektronikai eszközökkel végzett tevékenységek	4%
Zenei tevékenység (pl. dobolás)	1%
Egyéb (pl. kuckózás, farsangozás)	3%

3. táblázat: A preferált játéktevékenységek gyakorisága

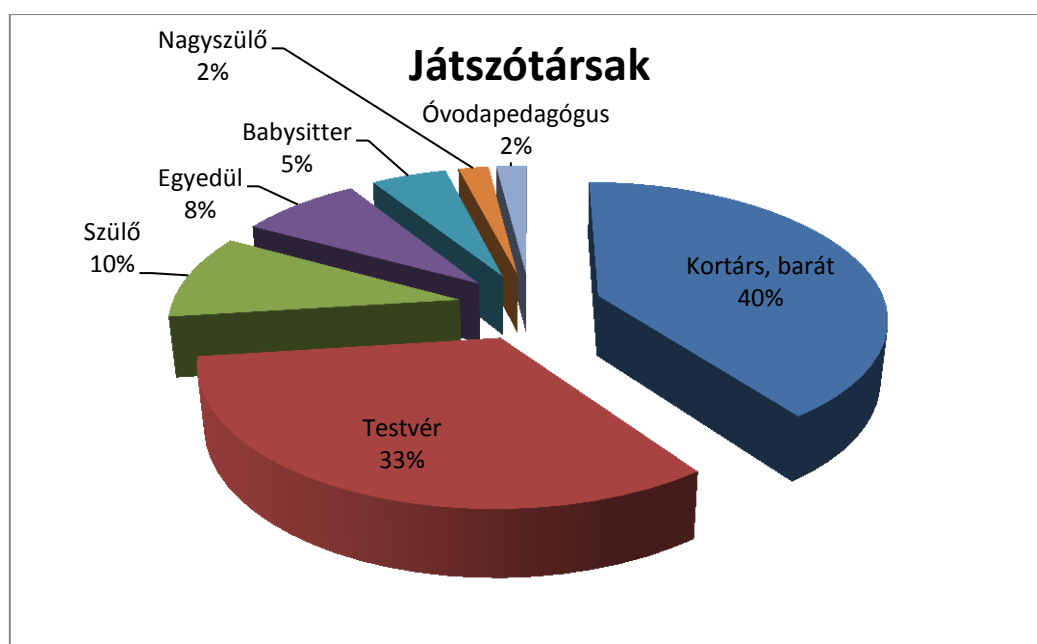
A játszás tevékenysége szorosan összekapcsolódik az alkalmazott játéktárgyakkal. A 4. táblázat részletezi a lerajzolt és megfogalmazott kedvelt játéktárgyak kategóriáit. A lányok számára a babák, például a Barbie babák és a pónik voltak nagyon népszerűek, míg a fiúk az autókat részesítették előnyben. Mindkét csoportban kedvelték a konstruáló játékokat. A plüssjátékok körében a reklámok aktuális hatásának tudható be például az Angry Birds figurák viszonylag gyakoribb megjelenése. A mozgásos tevékenységekhez kapcsolódó játéktárgyak előfordulása mellett a benti környezetben végezhető szimbolikus játékok, szerepjátékok és az egyszerűbb szabályjátékok szintén jól illeszkednek a kisgyerekek aktuális értelmi fejlődési igényéhez.

Játékszerek, játékeszközök	Előfordulási gyakoriság
Babák	18%
Építőjátékok (pl. LEGO)	12%
Járművek (pl. kisautók, vonat)	12%
Plüssfigurák	10%
Kisállatok	6%
Asztali társasjátékok	6%
Labda	6%
Könyv	6%
Pónik	4%
Távírányítós játékok (pl. robot)	1%
Egyéb (pl. kuckó, jelmez, dob)	3%

4. táblázat: Az előforduló játéktárgyak

A gyerekek kinyilvánított játékválasztása az otthoni játékokhoz fűződő kapcsolat erősségét jelzi. A megkérdezett óvodások 72%-ban neveztek meg otthoni játékokat, játéktevékenységeket és játéktárgyakat, és 28%-ban óvodai játékokat. Ez az eredmény szintén szorosan kapcsolódik az elméleti részben tett kijelentéshez, amely szerint a gyerekek játék melletti elköteleződésében az elsődleges szocializációs-nevelési szintérnek van kiemelt szerepe. A biztonságos otthoni közeg meghatározóan képes támogatni a családtagokkal közösen átélt események megszeretését, valamint az otthoni környezet és az ottani tárgyak hozzánk tartozását és személyessé tételét.

A 2. ábra a megnevezett játszótársak előfordulási arányát rendszerezi. Az eredmény azt a megállapítást erősíti meg, hogy óvodáskorban a kortársakkal együtt végezhető tevékenységek jellemzőbbé és fontosabbá válnak a gyerekek fejlettebb szociális szükségleti elvárásának megfelelően. De a kördiagramon az is jól látszik, hogy a gyerekek viszonylag gyakrabban játszanak egyedül, és a családtagok mellett további személyek is befolyásoló érzelmi hatást gyakorolnak rájuk. A válaszokban az óvodapedagógussal való együttes játék csak nagyon ritkán fordult elő.

2. ábra: A játszótársak személyeinek előfordulási gyakorisága

A gyerekek válaszai alapján a játékokhoz (játéktevékenységekhez és játéktárgyakhoz) fűződő kapcsolatban szerepet játszó tényezőket az 5. táblázat rendszerezi. Ezek szerint egyrészt az értelmi és érzelmi működés, valamint a mozgásfejlődés hatását fedezhetjük fel a megjelenő

játékokban. A gyakorlójátékot követően a szimbolikus játékok, a szerepjátékok, az egyszerűbb szabályjátékok és a konstruáló tevékenységek kaptak helyet, illetve a mozgásos játékok és a népi játékok. Ez utóbbinak az előfordulásában a szocializációs környezetnek van kiemelt szerepe. Másrészt pedig a gyerekek elmondásából további jellemzőkre is fény derült.

Az 5. táblázatban kiemelt jellemzőket a gyerekek saját szavai jól alátámasztják, amelyek tehát a kedvelt játékokkal, játéktevékenységekkel kapcsolatosan fogalmazódtak meg: „Nem kell unatkozni.”, „Jó móka.”, „Jó velük játszani.” (a játszás élménye); „Ha ő vasal, én is vasalok, ha főz segíték neki, ha porszívózik előveszem a kisporszívómat.”, „Utánozom apát.”, „Ilyenkor a testvérem anyukája lehetek.”, „Mert lehetek hercegnő.”, „Olyanok, mint az igazi” (szimbolikus játék, szerepjáték); „Színes, rengeteg érdekes történet van benne.”, „Mert gyorsak”, „Mert ijesztő.”, „Lehet vele harcolni.”, „Szeretem ahogy pattog.” (a játéktárgyak tulajdonságainak felsorolása); „Jó vagyok benne.”, „Sok gölt tudok löni.” (a játékban megjelenő személyes képességek felsorolása); „Mert más is tud velem akkor játszani.”, „Mert a barátnőimmel tudunk vele játszani.”, „Mert az óvónéni is játszik.” (a másokkal való közös játék öröme); „Mivel az oviban volt és én is szerettem volna.”, „Hogy nekem is legyen saját.”, „Mert az még nincs.”, „Mivel hasonlít az otthonira.” (az új játékszer iránti vágy megfogalmazása).

A játékfejlődési sajátosságokhoz igazodó játékformák:	Játékválasztási motívumok:
Gyakorlójáték, szimbolikus játék, szerepjáték, egyszerűbb szabályjátékok, konstruáló játékok	A játszás kellemes élményt ad: jó játszani
	Tulajdonságok felsorolása: jól használható valamire
	Együttes tevékenykedés másokkal: jó együtt lenni
Mozgásos játékok	A játszó gyermek és a játszótárs személyisége, képessége, viselkedése: jók vagyunk a játékban
Népi játékok	Az új játékhoz való hozzájutás vágya: jó lenne az a játék

5. táblázat: A játékválasztásban szerepet játszó motívumok

Az empirikus vizsgálat lezárása

Az empirikus kutatás eredménye, az elvégzett eljárás és az alkalmazott adatfeldolgozási keretek között képet ad az óvodáskorú gyerekek játékválasztásáról, az általuk kinyilvánított játékválasztási komponensekről. A kiinduló hipotézist is figyelembe véve megállapítható, hogy a gyerekek játékválasztási sajátosságai jellemzően illeszkednek az adott életszakasz személyiségfejlődési szükségletéhez, a játékfejlődési igényekhez, az egészséges pszichés működéshez, valamint a külső szocializációs hatások formáló szándékához. Ugyanakkor a részletezett adatok kiegészítéseket is eredményeznek, amelynek középpontjában a korlátozott számú játékokhoz való ragaszkodás, az otthoni játékok melletti elköteleződés fontossága, és a játékokhoz fűződő kapcsolati motívumok találhatók meg, amelyek együttesen érzékeltetik a folyamatban szerepet játszó lényegesebb tartalmi elemeket. Ehhez kapcsolódóan a gyerekek fejlődéséhez igazodó környezeti feltételek, a minél igényesebb szülői és pedagógiai beavatkozások szintén kijelölhetők. A játékokhoz történő érzelmi alapú kötődésben szerepet játszó tényezők között pedig a játszás átélésének érzése, a játéktevékenységek és a játékok tulajdonságainak felsorolása, az együtt játszás öröme, a játékban részt vevők személyiségének és viselkedésének jellemzői, valamint a játéktárgy megszerzésére irányuló vágy sorolható fel.

Összegzés

A személyiség fejlődését a korai anya–gyermek kapcsolat sorsdöntő módon formálja. Az érzelmi biztonság átélési képességének kialakulása után a kisgyermek számára az őt körülvevő szociális és fizikai környezet megismerése válik fontossá. Ezt hangsúlyozza Bowlby és Winnicott elmélete (Winnicott, 1999; Bowlby, 2009).

Az érzelmi viszonyulások és értelmi képességek fejlődésének eredményeként a világunk megismerési és alakíthatósági szándékában a játék különösen nagy jelentőséggel bír. A kisgyermekkorú explorációs játékok és gyakorlójáték után óvodáskortól kezdve a szimbolikus játékok, majd pedig a szabályjátékok biztosítják ezt, amint erre Jean Piaget megállapításai kitérnek (Piaget, 1978).

A szerepjátékok és a népi játékok szintén ennek az időszaknak kitüntetett játéklehetőségei közé tartoznak. A hazai gyermekfolklor kutatási eredményei közül Lázár Katalin (2005) igényes munkájára hivatkoztunk, mivel az jó lehetőséget ad az óvodában is alkalmazott népi játékok rendszerezésére.

Az interperszonális kapcsolatok mellett fokozatosan a helykötődésben és a tárgykötődésben nyilvánul meg identitásunk fejlődése. Düll Andrea (2009) szakszerű elméleti kutatására utalva többek között azt is kiemeltük, hogy élettörténetünk alakulásában a szociális-érzelmi élményeket követően a fizikai környezethez igazodó viszonyulásoknak van jelentőségük. Környezetünket a tárgyakkal együtt ugyancsak különböző érzelmekkel ruházzuk fel, személyessé tesszük, intimizáljuk, ami által azokra hosszú időn keresztül vigyázunk, és az emlékeink között is megőrzzük. Lesznek olyan tárgyak, amelyek tartósan nélkülözhetetlen szerepet játszanak az életünkben.

A tárgyakhoz való ragaszkodások sorában az édesanyát helyettesítő átmeneti tárgyat követően a játszás válik érdekessé, és a játéktárgyakhoz történő kötődéssel párhuzamosan a játéktevékenység rendszeres végzése ugyancsak elköteleződéseket eredményez. A kisgyerekek szívesen és nagyfokú lelkesedéssel vesznek részt a játékokban. Az óvodás gyerekek mindennapjaiban a játéktevékenységekbe való rendszeres bekapcsolódás, a felnőttekkel és a kortársakkal folytatott játék a legfontosabb események közé tartozik.

Saját empirikus kutatásunk eredménye egyrészt megerősíti a szakirodalmi adatokat, másrészt a játékokhoz fűződő kapcsolat tartalmára nézve kiegészítéseket állapít meg. De a feltárt adatok az óvodáskorra vonatkozóan aktuálisabb és árnyaltabb információkkal is szolgálnak.

A megkérdezett gyerekek életében jellemzően nélkülözhetetlen szerepet töltenek be az óvodáskori fejlődési időszakhoz illeszkedő játéktevékenységek: a mozgásos játékok, a szimbolikus játékok, a szerepjátékok, az egyszerűbb szabályjátékok és a konstruáló játékok. Ugyanakkor a gyerekek kisebb csoportja arról is beszámolt, hogy az aktuális környezeti hatásoknak köszönhetően szívesen játszanak az idősebb gyerekeknél inkább elfogadhatóbb elektronikai-informatikai eszközökkel. Játékukba jellemzően a gyerektársak, a testvérek és a családtagok kapcsolódtak be, ugyanakkor az óvodapedagógus személye csak ritkán fordult elő. A játékokhoz fűződő kapcsolatukban a következő kinyilvánított jellemzők találhatók meg: a játszás pozitív átélési élménye, a játékok tulajdonságainak felsorolása, a másokkal együtt játszás öröme, a játékokban részt vevők személyiségének és viselkedésének komponensei, valamint a játéktárgy megszerzésének vágya.

BIBLIOGRÁFIA

- Bowlby, J. (2009). *A biztos bázis*. Budapest: Animula Kiadó.
- Bagdy, E. (2013). *Álmok, szimbólumok, terápiák*. Budapest: Kulcslyuk Kiadó.
- Düll, A. (2009). *A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.

- Galimberti, G. (2013). *Toy stories*. [online] http://inspired.blog.hu/2013/03/14/gyerekek_a_kedvenc_jatekaikkal_a_vilag_minden_tajarol [2014.június 23.]
- Játék a bölcsődében. Módszertani levél.* KAPOCS Füzetek 1. 2003. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet.
- Kádár, A. – Bodoni, Á. (2010). *Az óvodás- és kisiskoláskor játékaik elméleti és módszertani megközelítésben.* Kolozsvár: Ábel Kiadó.
- Lázár, K. (2005). *Népi játékok.* Budapest: Planétás Kiadó.
- Piaget, J. (1978). *Szimbólumképzés a gyermekkorban.* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Pungorné, G. K. (2013). A bölcsődébe járó kisgyermek átmeneti tárgyai. *Új Pedagógiai Szemle*, 2013/11–12 sz. pp. 40–50.
- Stöckert, Károlyné (2011). *Kis játékszichológia.* Budapest: Eötvös Kiadó.
- Vekerdy, T. (2005). *Kicsikről nagyoknak.* Budapest: Park Kiadó.
- Winnicott, W. D. (1999). *Játszás és valóság.* Budapest: Animula Kiadó.

ZSUBRITS, ATTILA & VALKÓ, ANNA & HORVÁTH, KRISZTINA & FEHÉR, ANNAMÁRIA
CHILDREN'S RELATION TO GAMES

During the early development of personality emotional bonding is very important. The ties of close emotional relationship are formed. Children gradually learn about the world close to them and they get emotionally tied to their environment. The significant persons, the places and the objects are of great importance, in addition attachment to activities also get a big role. Game activities have great importance all along childhood. In this study primary personal ties are analysed, object-related ties are explained. The development of play and the relationship of children to game activities and toys are considered. An empirical research was conducted and its results are presented.